

QO‘QON DAVLAT
PEDAGOGIKA INSTITUTI
ILMIY XABARLARI
(2025-yil 2-son)

FILOLOGIYA
PHILOLOGY

O‘QUVCHILARNI GRAMMATIK TOPSHIRIQLARNI BAJARTIRISH ORQALI MATN YARATISH FAOLIYATIGA TAYYORLASH MUAMMOSI

Tursunoy Yusupova

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO‘TAU

*Ona tili ta’limi kafedrasi dotsenti,
pedagogika fanlari nomzodi*

Annotatsiya Ushbu maqolada ona tili ta’limida qo‘llanadigan matn, matn mazmuni, matn turlarining o‘zaro farqlari hamda ularni yaratish jarayoniga tayyorlashda foydaliladigan topshiriqlarning turlari va mazmuni haqida ma’lumot keltirilgan. Ona tili ta’limida qo‘llaniladigan grammatik topshiriqlarning o‘rni, ahamiyati va turlari haqida metodist olimlar tomonidan bildirilgan fikr-mulohazalarga tahliliy munosabat bildirilgan. Shuningdek, hozirgi kunda maktabda ona tili ta’limida qo‘llanilayotgan grammatik topshiriqlarning darsliklarda berilgan holatlariga ham munosabat bildirildi. Grammatik topshirlarning mazmuni, shuningdek, undan matn yaratish va matn ustida ishlash jarayonida qo‘llaniladigan topshiriqlarning turlari yoritilgan va tayyorgarlik jarayoni haqida tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: matn, grammatik topshiriqlar, matn turlari, matn yaratish jarayoni, yondashuv.

Annotation This article provides information about the text used in mother tongue education, the content of the text, the differences between text types, and the types and content of tasks useful in preparing them for the creation process. The content of grammar tasks, as well as the types of tasks used in the process of creation. An analytical response was given to the opinions expressed by Methodist scientists about the role, importance and types of grammatical tasks used in mother tongue education. At the same time, there was also a reaction to the cases of grammar tasks that are currently used in mother tongue education in school. The content of grammar tasks, as well as the types of tasks used in the process of creating a text and working on the text, and recommendations on the preparation process are given.

Keywords: text, grammar tasks, text types, text creation process, approach.

KIRISH

DTS talablari asosida ona tili ta’limi mazmunining yangilanishi sohadagi tub islohotlarda nazariy bilimlarni egallash barobarida nutq o‘stirishning birinchi yo‘nalishida o‘quvchilarning so‘z boyligini kengaytirish, ikkinchi yo‘nalishda imlo va talaffuz me‘yorlarini, shuningdek, so‘z turkumlari va sintaktik tuzilishlarning uslubiy imkoniyatlarini tushunish, uchinchi yo‘nalishda

fikrni og‘zaki va yozma bog‘lanishli bayon qilish malaka va ko‘nikmalarini shakllantirish nazarda tutilgan¹⁶¹. Har bir yo‘nalish talablarini bosqichma-bosqich shakllantirib borish egallangan bilim, ko‘nikma va malakalarni yozma nutqda erkin qo‘llay olishga va o‘quvchiga biror mavzu doirasida mustaqil matn yaratish imkoniyatini yaratadi.

DTSda ona tili fanini o‘qitishdan maqsad o‘quvchilarda og‘zaki va yozma nutq ko‘nikmasini, ijodiy fikrlash malakasini, kitobxonlik va nutq madaniyatini rivojlantirish ekanligi belgilangan bo‘lib, bunda fan doirasida berilgan nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash maqsadiga yo‘naltirishga xizmat qiladigan tayanch kompetensiyalar va fanga oid kompetensiyalar bilish darajalariga mos ravishda shakllantiriladi. Bunda fanga oid lingvistik kompetensiyalar (FK1) fonetika, grafika, orfoepiya, orfografiya, leksika, grammatika va uslubiyatga oid nazariy bilimlar talablarini, nutqiy kompetensiya esa (FK2) tinglab tushunish, o‘qish, so‘zlash, yozishga doir talablarni qamrab olishi belgilab qo‘yilgan¹⁶².

DTSning Milliy o‘quv dasturi asosida takomillashtirilishi o‘quvchilarni aynan amaliyotda qo‘llashga qaratilgan bilimlar bilan qurollantirish imkoniyatini yuzaga keltirdi. O‘quvchilarni hayotiy ko‘nikmalarga tayyorlaydigan amaliy mavzular salmog‘i kengaydi. Ona tili ta‘limida nutqiy ko‘nikmalarni shakllantirish bosh darajaga ko‘tarilib, tinglab tushunish, gapirish, o‘qish va yozish kompetensiyalariga jiddiy e‘tibor qaratila boshlandi. Xususan, ona tili ta‘limida tinglab tushunishning fahmlash, anglash kabi bosqichlari ustida ishlash orqali nutqiy ko‘nikmalarni kognitiv bilimlar bilan bog‘lab olib borish bo‘yicha tadqiqot ishlari ham olib borila boshlandi. Bularning barchasi o‘quvchilarning bog‘lanishli nutqqa doir ko‘nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilganligini qayd etish mumkin.

1999-yilgagi DTS talablari asosida yaratilgan darsliklarda tilning nazariy bilimlari (FK1)ni egallash, shu asosida malaka va ko‘nikmalarni shakllantirish birinchi darajali hisoblangan. Har bir mavzuga doir mashqlarda yangi bilimlarni mustahkamlash uchun topshiriqlar keltirilgan. Masalan, 6-sinf “Ona tili” darsligida “So‘z yasovchi qo‘shimchalar” mavzusida -zor, -iston, -li qo‘shimchalari yordamida olcha, o‘zbek, iroda asoslaridan yangi so‘zlar yasash, asosdan anglashilgan ma‘no bilan yangi yasalgan so‘z ma‘nosini farqini izohlash topshirig‘i berilgan, 65-68- mashqlardagi topshiriqlar ham so‘z yasovchi qo‘shimchalarni aniqlash va belgilashga qaratilgan. Faqat 67-mashqning 2-shartidagina “Matndagi fikrga qo‘shilasizmi?” savolini uchratish mumkin. Matndagi asosiy fikr – shijoatli farzandlar yurt kelajagini belgilashi haqida bo‘lib mushohada yuritishga yo‘naltiruvchi topshiriqlar berilmagan. 2021-yildagi DTS talablari va Milliy o‘quv dasturi mazmunida sof nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirish nazarda tutilgan. Uzoq yillar davomida ona tili ta‘limi mazmunining grammatik tushunchalarni o‘rganishga qaratilganligi, keyin esa bu bosqichning nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga tomon o‘zgarishi o‘quvchilar tomonidan ona tili ta‘limini egallashda

¹⁶¹ Hamroyev G‘. Ona tili ta‘limida o‘quv topshiriqlarini ishlab chiqishning lingvodidaktik asoslarini takomillashtirish: Ped. fan. dokt. (DSc) ... dis-ya. –Toshkent, 2022. – 72-b. 14

¹⁶² Ona fani tili Milliy o‘quv dasturi.

Respublika Ta‘lim Markazi. 2022/2023-o‘quv yili.

bo‘shliqlarni yuzaga keltirdi. Bu metodist olim A.G‘ulomov tomonidan ta’kidlab o‘tilgan edi: “Ma’lumki, ko‘p hollarda ona tili mashg‘ulotlarida o‘quvchilar egallayotgan ko‘nikmalar, asosan, tilning grammatik qurilishini o‘rganishga qaratiladi, ularning so‘z boyligini oshirish, so‘zdan to‘g‘ri va o‘rinli foydalanish, fikrni bayon qilishning samarali yo‘llarini aniqlash kabi foydali amaliy ko‘nikmalar birmuncha e’tibordan chetda qoladi. Shuning uchun ona tili dasturi o‘quvchilarni ko‘proq ana shu foydali amaliy ko‘nikmalar bilan qurollantirishga yo‘naltirilishi lozim”¹⁶³.

O‘quvchilar ona tilidan mahorat bilan samarali foydalana olsa, o‘z fikrlarini ta’sirchan, tushunarli bayon qila olsa, ajdodlardan qolgan boy ilmiy, badiiy merosni chuqur anglash darajasida o‘z tilini bilsa, ana shunda ona tili ta’limi o‘z maqsadiga erishgan bo‘ladi. Buning uchun ona tili darslarida foydalaniladigan o‘quv materiallari til ko‘nikmalarini kompleks tarzda shakllantirishga qaratilgan bo‘lishi lozim. Bir paytning o‘zida ham talaffuz, ham imlo, ham so‘z boyligini oshirish, qolaversa, mustaqil fikrlashga yo‘naltirishga sharoit yaratish til ko‘nikmalarini mustahkamlash nutqiy mahoratni oshiradi. Ona tili darslarining asosiy maqsadi hisoblangan o‘quvchilarning bog‘lanishli nutqiy malakalarini shakllanish, unga zamin yaratuvchi fonetika, orfoepiya, orfografiya, punktuatsiya mashqlaridan muntazam foydalanish, topshiriqlarni va mashqlarni maqsadli yo‘naltirish bu jarayonda samarali natija beradi. Ona tili ta’limi o‘quvchilarning nutqiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda mustaqil fikrlash bilan bog‘liq ijodiy faoliyatini shakllantirishga alohida e’tibor qaratishni talab etadi. Bu borada metodist olima Sh. Yusupovaning olib borgan tadqiqot ishi va u tomonidan tavsiya qilingan mashq va topshiriqlarning ahamiyati nihoyatda katta.

Ko‘rinadiki, o‘quvchilarni bog‘lanishli nutqqa tayyorlashda ularning ijodiy mustaqil fikrlash qobiliyatlarini o‘stirish ham, grammatik bilimlarini mustahkamlashga qaratilgan mashq va topshiriqlarning ham ahamiyati katta. Bu ikki yo‘nalishni uyg‘unlikda olib borish o‘quvchilarning yozma bog‘lanishli nutq malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu esa ularda matn tuzish ko‘nikmalarini shakllantiradi. 5-sinf o‘quvchilari fonetik hodisalar, talaffuz va imlo qoidalari, so‘zning ma’no xususiyatlarini o‘rganar ekan, doimiy ravishda qo‘llanilayotgan so‘zning mazmun-mohiyatini anglashda lug‘atlarga murojaat qilishadi. Bugungi globallashtirish sharoitida yosh avlodni intellektual salohiyatga ega, yuksak ma’naviyatli, umummilliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq shaxs sifatida tarbiyalashda o‘quv lug‘atlariga ehtiyoj seziladi. Zero, “tilshunoslik oldiga muhim ijtimoiy-siyosiy buyurtma – ona tilidan amaliy foydalanish samaradorligini oshirish va xorijiy tillarni tezkor o‘rgatishga xizmat qiluvchi maktab lug‘atlarini yaratish vazifasi qo‘yildi”. 6-sinf uchun mo‘ljallangan topshiriqlar namunalari 5-sinfda o‘rganilganlarni takrorlash, yangi bilimlarni nutqiy vaziyatda qo‘llashga

¹⁶³ Umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standarti va o‘quv dasturi. Ona tili Adabiyot. (5–9-sinf) // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami. – Toshkent; 2017, 14 (774)-son. Hamroyev G‘. Ona tili ta’limida o‘quv topshiriqlarini ishlab chiqishning lingvodidaktik asoslarini takomillashtirish: Ped. fan. dokt. (DSc) ... dis-ya. – Toshkent, 2022. – 72-b. Mahmudov N. va boshqalar. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 6-sinfi uchun ona tili darsligi. – Toshkent: Tasvir, 2017. – B. 25. 15

asoslandi. So‘z juftliklarini topish, yangi so‘zlarni qo‘llab gaplar tuzish, gaplardan bog‘lanishli matn tuzishda o‘quvchilardagi tirishqoqlik, izlanuvchanlik, mantiqiy fikrlashning samarali natijalari kuzatiladi. 7-sinfda o‘quvchilar “Morfologiya” bo‘limiga oid bilimlar bilan to‘liq tanishib chiqadilar. Bu sinf uchun mo‘ljallangan topshiriqlarni ishlashda kelishik, egalik, ko‘plik kategoriyalarining, vazifadosh yordamchi so‘zlarning matnda qo‘llanishiga doir topshiriqlarni yaratish maqsad qilindi. 8-sinf uchun mo‘ljallangan topshiriqlar asosan kommunikativ-kognitiv kompetensiyalarni shakllantirishga asoslandi. O‘quvchilarning bog‘lanishli matnga tayyorlash bu davrda o‘z natijasini ko‘rsatdi. Xulosa qilib aytganda, bog‘lanishli matn yaratishga yo‘naltiruvchi grammatik topshiriqlarni bajarish orqali o‘quvchilar mustaqil fikr yurita olish layoqatiga ega bo‘ladilar. Bu esa o‘quvchilarni matn yaratish faoliyatiga tayyorlashda o‘ta muhim hisoblanadi.

Hammamizga ma‘lumki, matn ustida ishlashga qaratilgan grammatik topshiriqlar, ya‘ni kengaytirish, ixchamlash, tahrir qilish, qiyoslash, xulosalash masalalari matn ustida ishlashning eng e‘tiborli jihatlari hisoblanadi. Yosh avlodda ijodiy tafakkur va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish muhimdir. O‘quvchining o‘quv materialini o‘zlashtirishi murakkab jarayon bo‘lib, til hodisalarini kuzata olish, izlanish, qiyoslash, umumiylik va alohidalikni aniqlash, farqlarni topish, tasnif etish, hukm chiqarish, qo‘llash bilan bog‘liq. Bu bog‘liqlik, ayniqsa, o‘quvchilar bilan tayyor matnlar ustida ishlash jarayonida yaqqol ko‘zga tashlanadi hamda lingvistik bilimlarini boyitish bilan birga nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. O‘quvchilarni matn ustida ishlashga o‘rgatishda, ya‘ni kengaytirish, ixchamlash, tahrir qilish, qiyoslash, xulosalash kabi amaliy ishlarni bajartirishda ijodiy bayonning o‘rni va ahamiyatini ta‘kidlash zarur. Chunki bayonning bu turida o‘quvchi matnga tasvir usullarini qo‘shib yoki lisoniy hamda imloviy topshiriqlar kiritgan yoxud o‘qituvchi boshlab bergan hikoyani davom ettirgan holda bayon yozishi mumkin. Jarayon o‘quvchini matn ustida ishlashga yo‘naltiradi.

Ona tili darslarida o‘quvchilar hikoya matni, tasviriy matn, muhokama matnlari ustida ishlash orqali quyidagi bilim, ko‘nikma va malakalarga ega bo‘lishlari ko‘zda tutiladi:

- matn mazmunidan kelib chiqib, unga sarlavha qo‘yish;
- matnni ilmiy mushohada qilib, unda aks ettirilgan g‘oyani qayta bayon qilish;
- matndan ko‘zlangan maqsadni anglash;
- muayyan predmet yoki voqea-hodisalarni ta‘riflash va tavsiflashga imkon yaratish;
- matn yuzasidan mulohazaga kirishish;
- mulohazalardan xulosa chiqarish;
- mulohaza hamda xulosalar atrofida bahslashish.

Matn ustida ishlash jarayonida muayyan bir matn yuzasidan atroflicha fikr yuritish, matn mazmunini kengaytirish, matndan chiqarilgan xulosani ixchamlashtirish, matnni tahrir qilishga e‘tibor qaratiladi. Ona tili darsliklarida berilgan barcha matnlarni tayyor matn sifatida qabul qilmay, shu matnni yanada kengaytirish, tahrir qilish, qiyoslash, xulosalash kabi yo‘nalishlarda

faoliyat yuritish maqsadga muvofiq. Matn ustida ishlashni tashkil etish o‘quvchilarni mustaqil ijodiy fikrlashga, o‘z bog‘lanishli nutqini rivojlantirishga yo‘llaydi¹⁶⁴.

Ona tili darslarida, matnni kengaytirish jarayoniga oid topshiriqlar o‘quvchilarning matn ustida ishlash, tahrir va tahlil imkoniyatlarini oshiradi. O‘quvchining matn ustida ishlash faoliyatida fikrni izchillikda bayon etish, kengaytirish, matn tili va uslubini muvofiqlashtirish orqali amalga oshirilsa, o‘quvchi nutqiy kompetensiyasi shakllanishiga hamda uning ongida o‘z qo‘llash mahorati, vaziyatni boshqara olish, axloqiy qarashlarini to‘g‘ri rivojlantirishga qaratilgan kognitiv va psixolingvistik qarashlarni shakllantirishga xizmat qiladi. T.Ziyodova matnni ixchamlash xususida to‘xtalar ekan, “matn mazmunini o‘zgartirmagan holda matnda mavjud bo‘lgan ortiqchaliklar: shaxs va narsabuyumning to‘liq tasviri, tarjimayi hol, portret, peyzaj ko‘rinishlari ifodasini maksimal darajada kamaytirish, matnni takrordan tozalash, imloviy, mantiqiy, uslubiy xato so‘z, gap, iboralarni topish, ularni bartaraf etish, sodda gaplarni qo‘shma gaplarga aylantirish, qo‘shma gaplarni so‘z va gap kengaytiruvchilaridan xoli qilib, uyushiq bo‘lakli gaplarga aylantirish, lirik chekinish, badiiy tasvirlarning o‘rinli-o‘rinsizligini aniqlash, matn mazmuniga mos kelmaydigan ma’lumot va kiritmalardan voz kechish yoki ularni kamaytirish, abzaslarni birlashtirish va.h.”¹⁶⁵ nazarda tutadi. Matn ustida ishlash jarayonida matnni ixchamlash o‘quvchida to‘g‘ri, o‘rinli, ravon gap tuzish, ijodiy fikrlash, yozma nutq kompetensiyalarini mustahkamlashga olib keladi. Matnni ixchamlash matn mazmunini saqlab, uni takrordan tozalash, imloviy, mantiqiy, uslubiy xatoliklarni bartaraf etish, qo‘shma gaplarni sodda gapga aylantirishga olib keladi. O‘quvchini izchil, mantiqiy fikrlashga, o‘zgalar fikrini tinglash va anglashga, fikr mahsulini muayyan uslub va adabiy me’yorlar asosida, to‘g‘ri, ravon ifodalashga o‘rgatishda, tilning nutqiy imkoniyatidan foydalanish kompetensiyasini shakllantirishda matnni tahrir qilishning ahamiyati katta. G.Blinovning “Punktuatsion xatolar tavsifi”¹⁶⁶ maqolasida o‘quvchi matn tahriri ustida ishlashini osonlashtirishda samarali foydalanish mumkin bo‘lgan tavsiyalar ishlab chiqilgan. Maqolada tavsiya qilinishicha, o‘quvchi avval matnni to‘liq o‘qib chiqishi va matnning mazmunini tushunib olishi lozim. Birinchi o‘qishdanoq tuzatishlar kiritishga shoshilish matn muallifi g‘oyasini anglamasdan amalga oshirilishi oqibatida xatoliklarga olib kelishi mumkin. Matn turi

¹⁶⁴ Nurmonov A., Abduraimova M., Yusupova Sh. Bayonlar to‘plami (Umumta’lim maktablarining V-IX sinflari uchun).-T: O‘qituvchi, 1997. – 4-b. G‘ulomov A., Ne‘matov H. Ona tili ta’limi mazmuni. – Toshkent: O‘qituvchi, 1995. – 4-b. Yusupova Sh. Ona tili ta’limi samaraorligini oshirish va ilg‘or pedagogik texnologiyalarni joriy etish: ped fan. nom-di diss. TDPI. –T.,1998. – 137-b. Bahriddinova B.M. O‘zbekistonda o‘quv lug‘atchiligi: lingvistik asoslari, tarixi va istiqbollari. Fil. fanl. dok. (DSc)... diss. avtoreferati. –S., 2020. – 14-b. Юсупова Т. А. THE FORMS OF INTERRELATION WITH TOPICS OF SYNTAX IN REVISING MORPHOLOGY // Journal of Critical Reviews ISSN- 2394-5125 Vol 7, Issue 7, 2020 (Skopus). Юсупова Т. А. To develop students’ knowledge, skills and competencies in the organizational and technical aspects of essay // ACADEMICIA A n I n t e r n a t i o n a l M u l t i d i s c i p l i n a r y R e s e a r c h J o u r n a l (Double Blind Refereed & Peer Reviewed Journal) ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 2, February 2021 Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492

¹⁶⁵ Ziyodova T. Matn yaratish texnologiyasi. – Toshkent: Fan, 2007. – 43-b.

¹⁶⁶ Блинов Г. Классификация пунктуационных ошибок. – Москва: Высшая школа, 1970. – 116 с. 18

va mazmuni haqida tasavvurga ega bo‘lingandan keyin, matn lisoniy jihatdan tahrir qilinsa maqsadga muvofiq bo‘ladi. Bu o‘rinda so‘zlarning imlosi, tinish belgilari, uslubiy kamchiliklarni ham e‘tibordan chetda qoldirmaslik lozim. Tahririy tuzatishlar jarayonida asosiy matndagi ba‘zi o‘rinlar kengaytirilishi, olib tashlanishi, ishlov berilishi, o‘zgartirilishi mumkin. Ona tili ta‘limida asosiy e‘tibor o‘quvchilar yaratgan matnlarda kuzatiladigan imloviy, punktuatsion, uslubiy xatolarni tahrir qilishga qaratiladi. Mumtoz matnlarni o‘rganishda o‘quvchi bugungi me‘yordan farqlanuvchi so‘z va qo‘shimchalarni ham tahrirlaydi. Xususan, matnni xulosalash murakkab, ko‘p tarmoqli, mumkin qadar muammoli xarakterdagi matnni o‘rganishga qaratilgan bo‘ladi. Matnni xulosalashda mavzu doirasida o‘quvchilarning fikrlari muhokama etiladi. Masalan, matnda aks etgan muammoning ijobiy va salbiy tomonlari, fazilat va kamchiliklari, foyda va zararlari bo‘yicha o‘rganiladi. Bu jarayon tanqidiy, tahliliy, aniq mantiqiy fikrlashni muvaffaqiyatli rivojlantirishga hamda o‘quvchilarning mustaqil g‘oyalari, fikrlarini yozma va og‘zaki shaklda tizimli bayon etish, himoya qilishga imkoniyat yaratadi. Bugungi kun ona tili ta‘limida asosiy e‘tibor o‘quvchilarda matn ustida ishlash orqali nutqiy ko‘nikmalarni egallashga qaratilgani bois, ona tili darsliklarida matndagi axborot, unda aks etgan g‘oyani test topshiriqlari shaklida bajarish matn mazmunini tez va oson o‘zlashtirishga imkon yaratadi. Matn ustida ishlashning bu yangi yo‘nalishini takomillashtirish, o‘quvchilarni PISA xalqaro baholash tizimiga tayyorlash maqsadida 8-sinf darsligida berilgan matnlar asosida nutqiy va grammatik ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladigan test namunalarini ham tavsiya qilish mumkin.

Matn yaratishning o‘quv materialini mustaqil o‘zlashtirish, murakkablik darajasi turlicha bo‘lgan topshiriqlar, amaliy vazifalarni ijodiy va mustaqil bajarish asosida bog‘lanishli matnga yo‘naltirilgan tizimli faoliyat bayon qilingan. Matnlar maqsadi, vazifasi, murakkablik darajasi, kimga (individual yoki jamoa uchun) mo‘ljallanganligiga qarab, bir-biridan farq qiladi. Matn yaratish jarayonida tanlangan mavzularning ilmiyligi, tizimliliigi, o‘quv materiallarining qiziqarliligi, amaliyot bilan bog‘liqligi, fanlararo aloqadorligi, shuningdek, beriladigan matnlar va topshiriqlarning ijodiy xarakterga egaligi muhimdir. Mustaqil o‘rganilayotgan mavzuning amaliyot bilan uzviyligi, ilmiyligi va o‘quv materiallarining qiziqarliligi, mavzularning tizimliliigi, topshiriq hamda vazifalarning ko‘p qirraliligi, o‘zaro bog‘liqligi muhim o‘rin tutadi. Ammo, eng asosiysi, o‘quvchilarning matn yaratish faoliyatini tashkil etish bo‘lib, bunda ularning intilish va qiziqishlariga alohida e‘tibor qaratish zarur. Insoniyat o‘z tarixiy taraqqiyoti davomida to‘plagan ijtimoiy tajribalarining muayyan qismini mustaqil o‘quv faoliyati asosidagina egallab olishi mumkin. Yaxshi tayyorgarlikka ega bo‘lgan iqtidorli o‘quvchilar ijodiy va izlanish xususiyatiga ega bo‘lgan matnlarni qiynalmay yaratadilar. Tayyorgarligi lozim darajada bo‘lmagan o‘quvchilarning matnlari soddaroq mazmun kasb etadi, bog‘lanishli matn yaratish ustida muntazam ishlash ularda matn yaratish ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi.

O‘quvchilarni matn yaratishga o‘rgatishda quyidagi metodik tavsiyalarni e‘tiborga olmoq lozim:

- matn yaratishda o‘quvchilarning yosh psixologiyasi, nutqiy qobiliyati hamda imkoniyatlarini hisobga olish;
- matn yaratish jarayonida ona tilini boshqa fanlar bilan o‘zaro aloqadorlikda o‘rganish tamoyiliga asoslanish;
- til hodisalarini qiyoslash, farqlash, tanlash, guruhlash, analiz va sintez qilish; - matn yaratishda o‘quvchi sezgirligini oshiruvchi savollar bilan murojaat etish;
- og‘zaki va yozma nutqni ilmiylik va tushunarliklik, uzviylik va uzluksizlik tamoyili asosida rivojlantirish;
- darslikka qo‘shimcha sifatida nutq o‘stirish mashqlari, muammoli o‘quv topshiriqlari, psixolingvistik testlar, mavzu asosida nazorat savollari tuzish mashqlarini kiritish va ularni uzluksiz takomillashtirib borish.

XULOSA

5-sinf “Ona tili” darsligining yangi nashrida “Tabiat va biz”, “O‘zbekni mashhur qilgan “Allapinin”, “Ulkan portlash”, “Qutb yulduzi”, “Telefonda gaplashish madaniyati”, “Alp Er To‘nga”, “Ko‘priklar”, “Konstitutsiya nima?”, “Baliqlarda aql bormi?”, “Algoritm asoschisi”, “Qadimiy shaharlar” kabi tarix, matematika, tibbiyot, geografiya kabi fanlarga oid matnlar kiritilgan. Bu ona tili ta’limini nutqiy faoliyat turlarini (tinglash, o‘qish, so‘zlash, yozish) muloqotning barcha sohalarida to‘g‘ri foydalanishga yo‘naltirish desak, yangilashmaymiz. 2022-2023-o‘quv yilida 6-, 7-sinflar uchun Milliy o‘quv dasturi asosidagi yangi darsliklar asosida ona tilini o‘qitish yo‘lga qo‘yildi. Umumiy o‘rta ta’limning milliy o‘quv dasturida til ta’limida integrativ yondashuv asosiy planga chiqarilgan. Bu Milliy o‘quv dasturida: “Fanlarni o‘zaro bog‘lab o‘rganish, u yoki bu fan bo‘yicha o‘rganilayotgan voqea-hodisa haqida o‘quvchida jonli mushohada qilish malakasini o‘stiradi. Bu bilan o‘quvchi voqea-hodisa haqida aniq tasavvurga ega bo‘ladi”, – deya ta’kidlanadi. Dasturda “Men, sen, u va ular”, “Tabiat ne’matlari”, “Sog‘tanda – sog‘lom aql”, “Kasbim – faxrim”, “Yosh iqtisodchi”, “Fan va texnologiyalar”, “Til va dil”, “Tarix xazinalari”, “San’at va madaniyat”, “Huquqimiz – haqimiz” kabi boblarda berilgan matnlarni o‘rganish samaradorligini oshirish uchun matn asosida tuzilgan test savollari, muhokama mavzulari, loyiha ishlari keltirilgan. Bundan ko‘zlangan maqsad nutqiy kompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, jarayon o‘quvchilarni PISA, PIRLS kabi xalqaro baholash tizimlariga tayyorlaydi. Bunday yondashuv o‘quvchilarda matn yaratish va uni uslubiy tahrir qilish ko‘nikmalarini hosil qiladi va mustahkamlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Hamroyev G‘. Ona tili ta’limida o‘quv topshiriqlarini ishlab chiqishning lingvodidaktik asoslarini takomillashtirish: Ped. fan. dokt. (DSc) ... dis-ya. – Toshkent, 2022. – 72-b. 14
2. Ona fani tili Milliy o‘quv dasturi. Respublika Ta’lim Markazi. 2022/2023-o‘quv yili.
3. Umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standarti va o‘quv dasturi. Ona tili Adabiyot. (5–9-sinf) // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami. – Toshkent; 2017, 14 (774)-son.

4. Mahmudov N. va boshqalar. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 6-sinfi uchun ona tili darsligi. – Toshkent: Tasvir, 2017. – B. 25. 15
5. Nurmonov A., Abduraimova M., Yusupova Sh. Bayonlar to‘plami (Umumta’lim maktablarining V-IX sinflari uchun).-T: O‘qituvchi, 1997. – 4-b.
6. G‘ulomov A., Ne‘matov H. Ona tili ta’limi mazmuni. – Toshkent: O‘qituvchi, 1995. – 4-b.
7. Yusupova Sh. Ona tili ta’limi samaraorligini oshirish va ilg‘or pedagogik texnologiyalarni joriy etish: ped fan. nom-di diss. TDPI. –T.,1998. – 137-b.
8. Bahriddinova B.M. O‘zbekistonda o‘quv lug‘atchiligi: lingvistik asoslari, tarixi va istiqbollari. Fil. fanl. dok. (DSc).... diss. avtoreferati. –S., 2020. – 14-b.
9. Юсупова Т. А. THE FORMS OF INTERRELATION WITH TOPICS OF SYNTAX IN REVISING MORPHOLOGY // Journal of Critical Reviews ISSN- 2394-5125 Vol 7, Issue 7, 2020 (Skopus).
10. Юсупова Т. А. To develop students’ knowledge, skills and competencies in the organizational and technical aspects of essay // ACADEMICIA A n I n t e r n a t i o n a l M u l t i d i s c i p l i n a r y R e s e a r c h J o u r n a l (Double Blind Refereed & Peer Reviewed Journal) ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 2, February 2021 Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492
11. Ziyodova T. Matn yaratish texnologiyasi. – Toshkent: Fan, 2007. – 43-b.
12. Блинов Г. Классификация пунктуационных ошибок. – Москва: Высшая школа, 1970. – 116 с. 18